

Jämtländska fornlämningar

Vad är en fornlämning? Det kan med hänsyn till språkbruket anses naturligt, men har också ett givet samband med de kulturhistoriska vetenskapernas och kulturminnesvårdens utveckling, att detta begrepp i det allmänna medvetandet länge haft en entydig förbindelse med det rent kronologiska begreppet forntid. En fornlämning skulle enligt detta sätt att se saken vara från förkristen tid — således från forntiden — och ansågs gärna märkligare ju äldre den kunde bevisas eller förmodas vara. I lagstiftningen för fornlämningars skydd har begreppet emellertid inte denna kronologiskt begränsade tolkning. I viss mån gällde detta redan för äldre stadganden, men det är klarare utsagt i nu gällande fornminneslag från 1942 och i förarbetena till denna (Meschke 1974).

Fasta fornlämningar är enligt denna lag en mängd olika, i lagtexten närmare preciserade lämningar, som bevarar "minnet av fäderneslandets tidigare inbyggare" — alltså inte enbart forntida inbyggare. Till dessa lämningar hör inte bara gravar, boplatser, ristningar, ruiner och andra välkända fornlämningar i mera traditionell mening utan också "lämningar av fordom övergivna . . . arbetsplatser samt bildningar som uppkommit vid bruket av dylika . . . platser". En fornlämning skall alltså uppfylla två krav: den skall vara anlagd av människor (eller i undantagsfall enbart använd av människor) och den skall vara övergiven och ej längre brukad för sitt ursprungliga ändamål. Motiveringen för skyddet är i första hand fornlämningarnas betydelse som historiskt källmaterial för kunskapen om den gångna kulturutvecklingen.

I jämförelse med många andra landskap är Jämtland ej särskilt rikt på förhistoriska fornlämningar i traditionell mening. Den

nu snart avslutade fornminnesinventeringen inom länet, som i samband med den ekonomiska kartläggningen har pågått under tio år, har gett oss en i flera avseenden ny bild av fornlämningsbeståndet och därmed en säkrare grund för bedömningen av den gångna kulturutvecklingen och bebyggelsehistorien.

Från järnålderns fasta bondebygd, som har en stark tyngdpunkt i östra Storsjöområdet, finns drygt 500 gravar bevarade (Selinge 1972 a), vilket är mycket blygsamt i jämförelse med andra landskap. Till utkanterna av denna järnåldersbygd anknyter också de över 200 lokaliserade medeltida ödegårdarna — de s.k. ödesbölena (Selinge 1972 b), vilka är mera specifika för Jämtland. En annan utbredning har små, enkla gravanläggningar, som med långa mellanrum kan ligga spridda vid vattendrag praktiskt taget var som helst inom landskapet liksom i det norrländska inlandet för övrigt. Av denna fornlämningstyp är ett 70-tal för närvarande kända i Jämtland (jfr Selinge 1973).

De sistnämnda gravarnas utbredning har sin närmaste anknytning till landskapets av allt att döma talrika boplatser av stenålderskaraktär, som också i första hand ligger spridda längs vattendragen och i varje fall är kända nästan enbart i detta läge. Av karttekniska skäl har en inventering av dessa ej generellt bedrivits inom landskapet förrän 1971. Den uppvisar emellertid nu genomgående en stark utökning av det tidigare genom sjöregleringsundersökningar partiellt kända beståndet. Över 700 stenåldersboplatser har sålunda registrerats på tre säsonger. Boplatserna är i många fall svårbedömbara, och med hänsyn till den ofullständiga registreringen kan landskapet rent gissningsvis antas ha haft allra minst ett par tusen dylika lämningar av forntida jägares och fiskares vistelse vid vattendragen. Många av dessa är nu tyvärr för alltid överdämda. Som särskilt boplatserika vattendrag framträder efter de senaste årens inventering bl.a. nedre delarna av Ströms vattudal, sjöarna i mellersta Härkan, övre Åreälven med Ännsjön samt sjösystemen inom Ljungan i landskapets sydligaste socknar. Stenåldersboplatserna är alltså Jämtlands utan tvekan talrikaste fornlämningar av rent förhistorisk typ. De ger en stark betoning av den betydelse, som jaktmarker och fiskevatten sedan äldsta tider haft för människors vistelse i landskapet (jfr. Baudou 1973).